

Palliatieve zorg: eind goed, al goed?

Carvasz 18 november 2022

SM de Hosson

Longarts

Carend

Ook als je niet meer beter wordt, verdien je de beste zorg!

www.carend.nl

> Om video te
starten

*“You matter because you are you,
And you matter to the last moment of
your life.*

*We will do all we can, not only to help
you die peacefully, but also to live until
you die.”*

~Dame Cicely Saunders

“... “We think hospice means death, but as we watched you all take care of her, we realized it really means celebrating life.

Mike M.

Palliatieve zorg bij hartfalen

Inleiding programma palliatieve zorg

Somatische
dimensie

Psychische
dimensie

Sociale
dimensie

Existentiele
dimensie

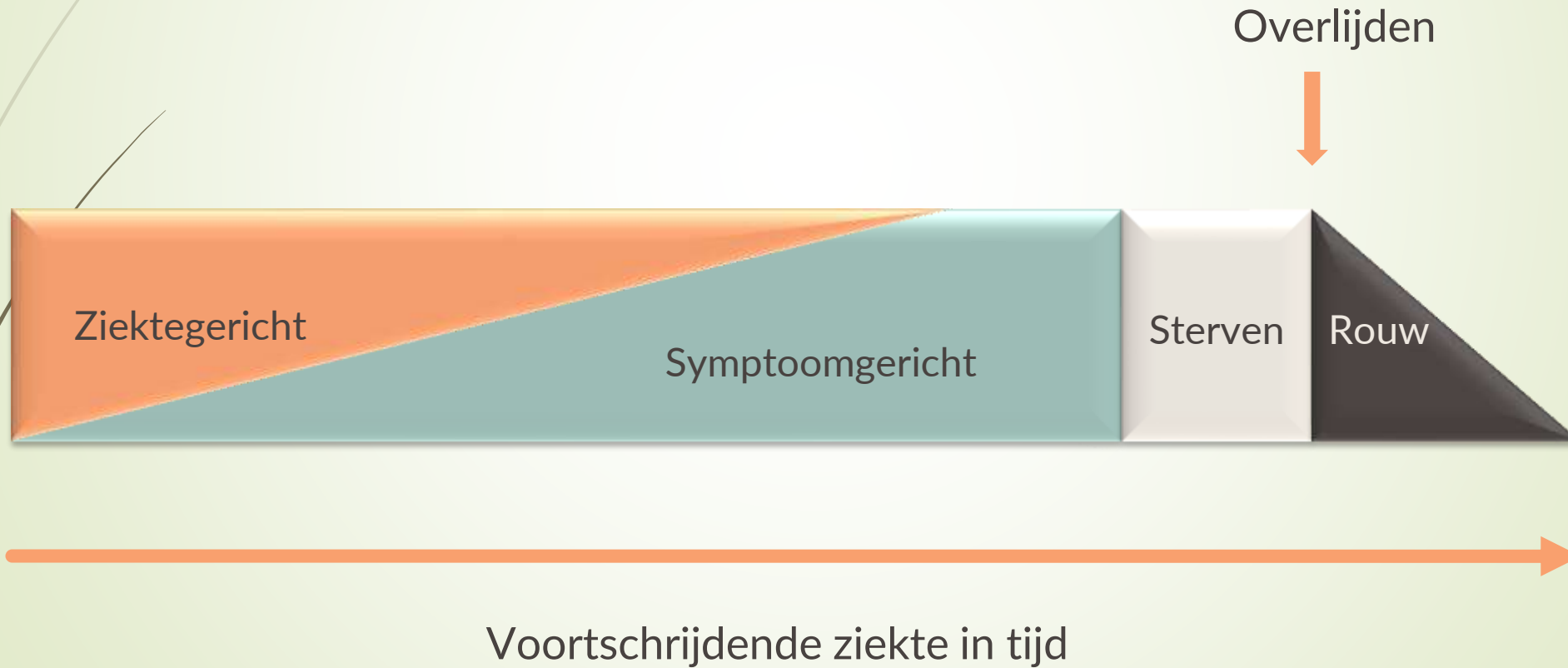
(Advance
Care
Planning)

(End-of-life
Care)

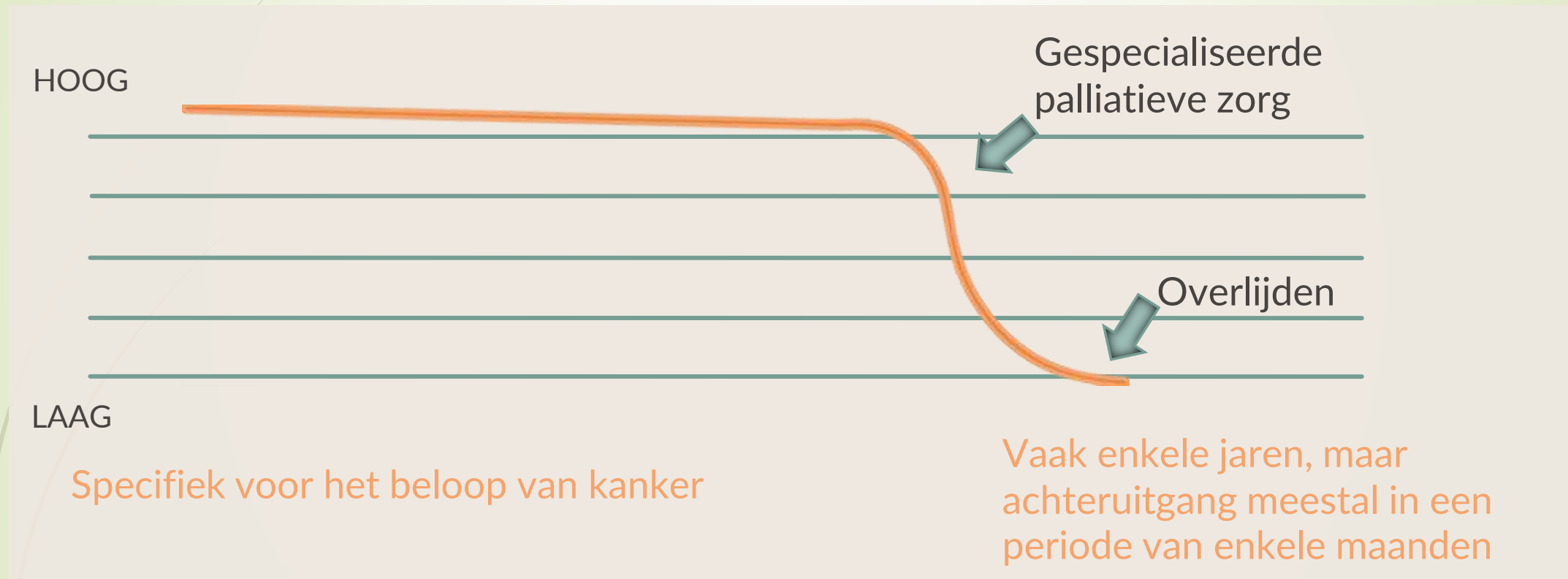

Markering van palliatieve zorg

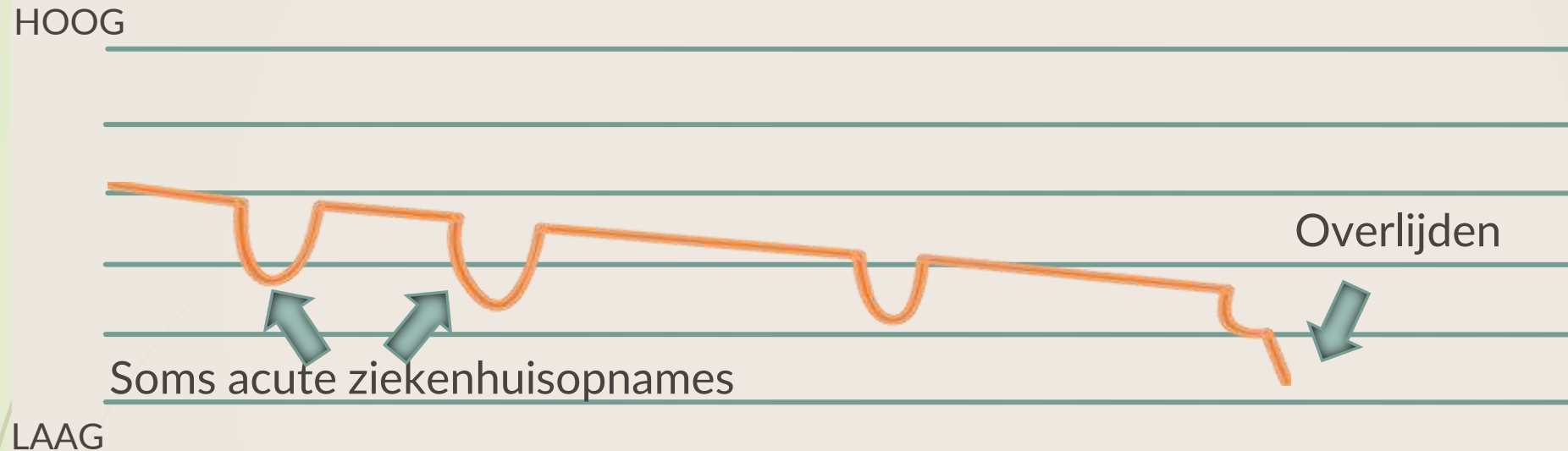
Vier fases

Korte periode van plotselinge en snelle achteruitgang

Geleidelijke achteruitgang met tussentijdse ernstige episodes

Vaak bij hartfalen en COPD

2-5 jaar, maar overlijden is meestal plotseling

Hoe weet je wanneer de palliatieve fase begint?

SURPRISE QUESTION

Zou het mij verbazen als deze patiënt binnen 12 maanden overlijdt?

Waarom stellen we de surprise question?

Moment om het gesprek over de dood te gaan voeren

- Het is lastig om het gesprek over de dood aan te gaan
- Termen als 'de strijd niet opgeven' maken het aangaan van dit gesprek niet eenvoudiger

Tegengaan van onnodig lijden & voorkomen van te hoge kosten

- Minder onnodige ziekenhuisopnames (juiste zorg op de juiste plek)
- Minder overbehandeling

Advance Care Planning: proactief en individueel zorgplan

- Plan waarin wensen en behoeften van patiënten (en naasten) is beschreven

Hartfalen

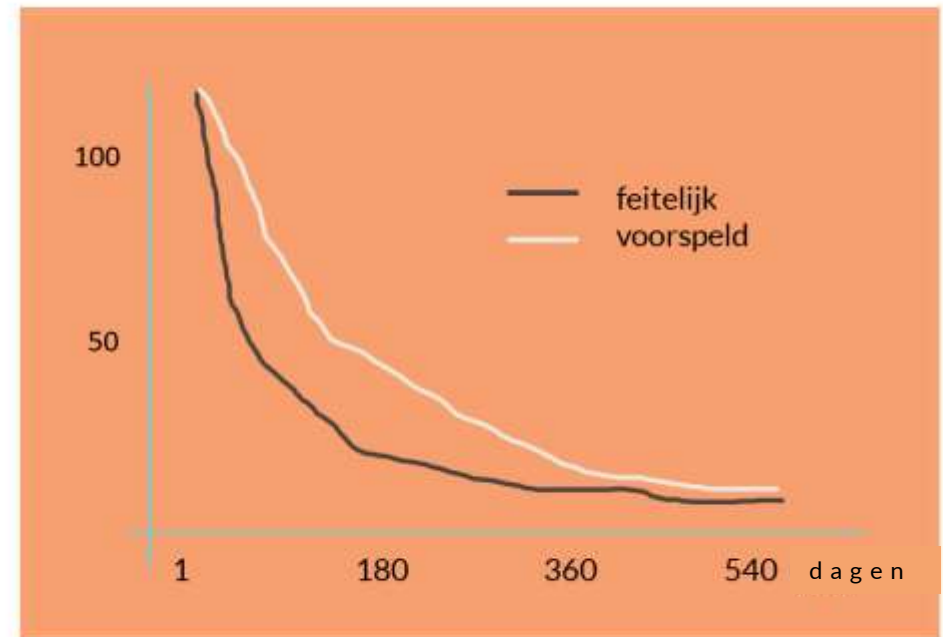
- Interventies: ja/nee → ACP
- Medicamenteuze ondersteuning: diuretica/ dapagliflozine (SGLT-2-remmers)
- ICD/Pacemaker: inbrengen? Wanneer uitzetten?
- Symptoombestrijding:
  - Dyspneu: opioïden/ ademhalingstechnieken
  - Vermoeidheid: anemie behandelen,
  - Oedemen: medicatie/ kouzen
  - Pijn

Zorg in de laatste levensfase

Stervensfase

- Hoe goed kunnen we die voorspellen?
- "Zuster, hoe lang duurt het nog?"

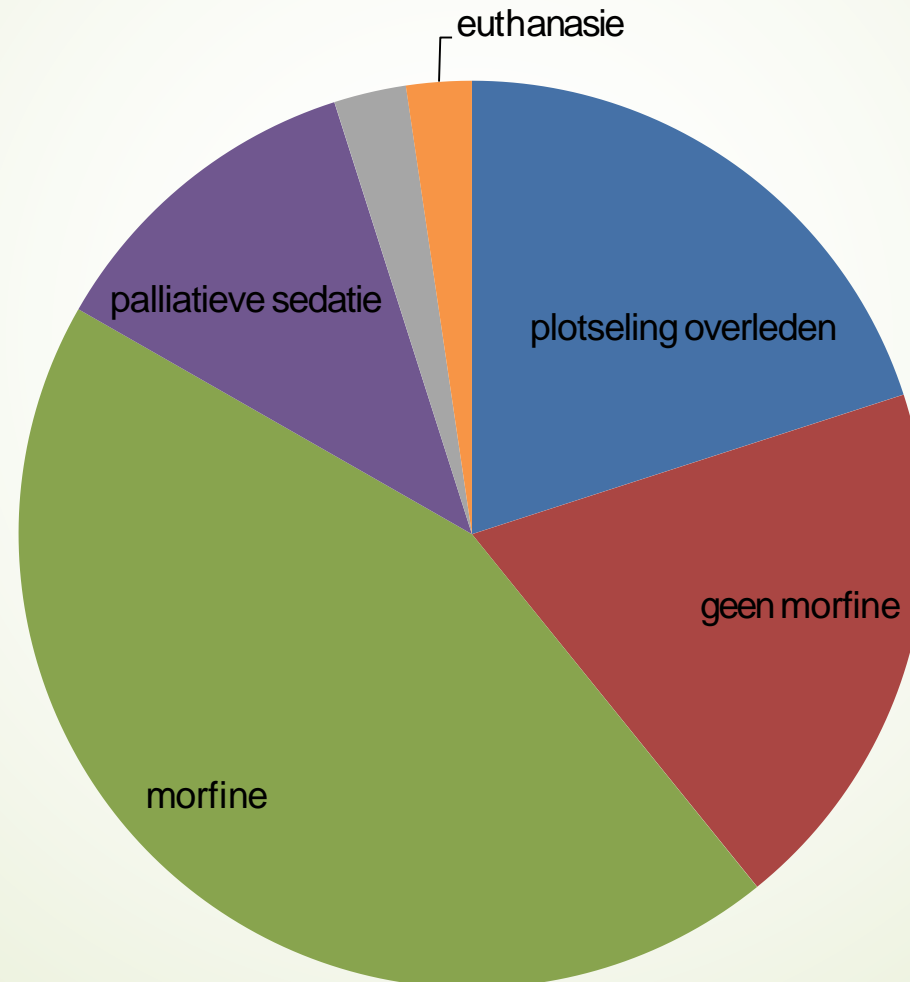

Wanneer begint de stervensfase?

Diagnose dying: intuïtie en klinische ervaring

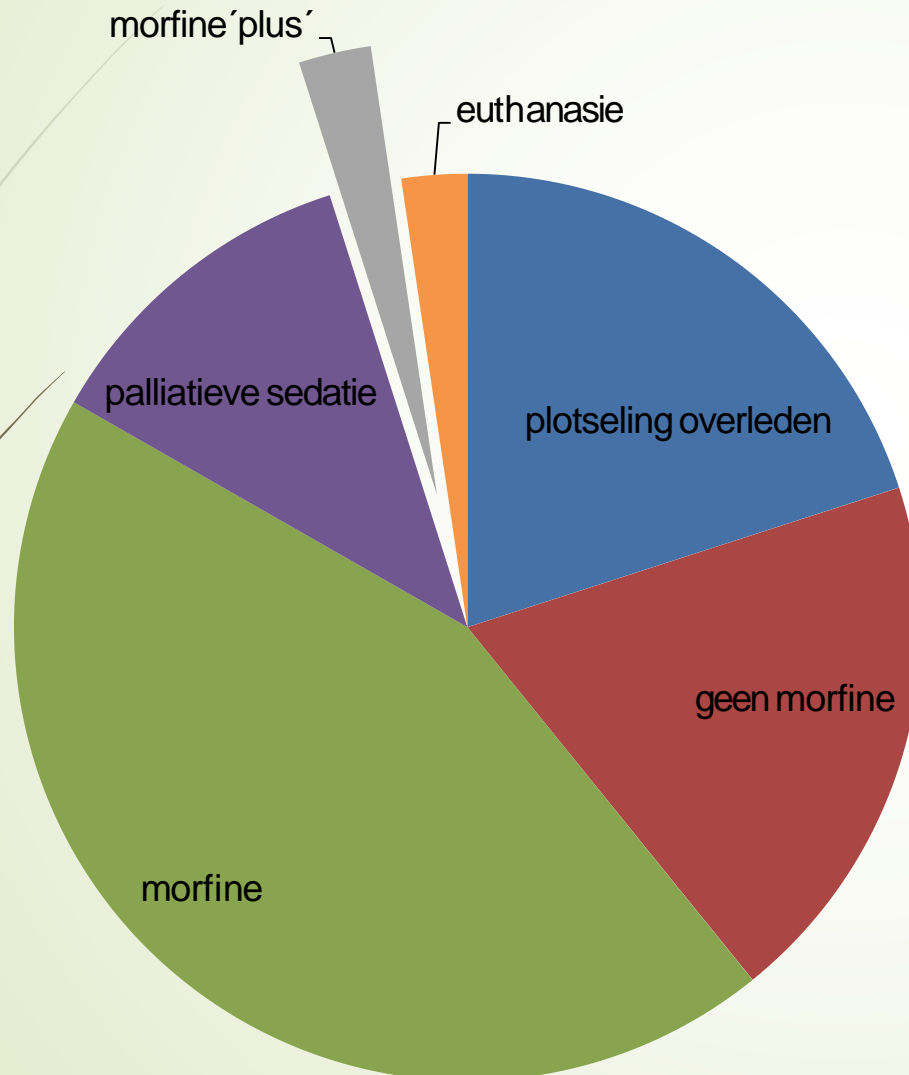
- Belangrijke signalen van de naderende dood zijn:
  - niet of nauwelijks meer eten en drinken
  - ernstige vermoeidheid en verzwakking leidend tot volledige bedlegerigheid
  - verminderde urineproductie
  - snelle, zwakke pols
  - koud aanvoelende, soms cyanotische extremiteiten, lijkvlekken
  - spitse neus (de huid over neus en jukbeenderen verstrakt)
  - verminderd bewustzijn, vaak tot uiteindelijk volledig verlies van bewustzijn enkele uren voor het overlijden
  - toenemende desoriëntatie, soms gepaard gaand met hallucinaties en terminale onrust ('**terminal restlessness**' = terminaal delier)
  - hoorbare, reutelende ademhaling
  - onregelmatige ademhaling kort voor overlijden (Cheyne-Stokes-ademhaling)

Sterfte in Nederland in 2015 (n= 146000)

Sterfte in Nederland in 2015 (n= 146000)

'Grijze gebied':

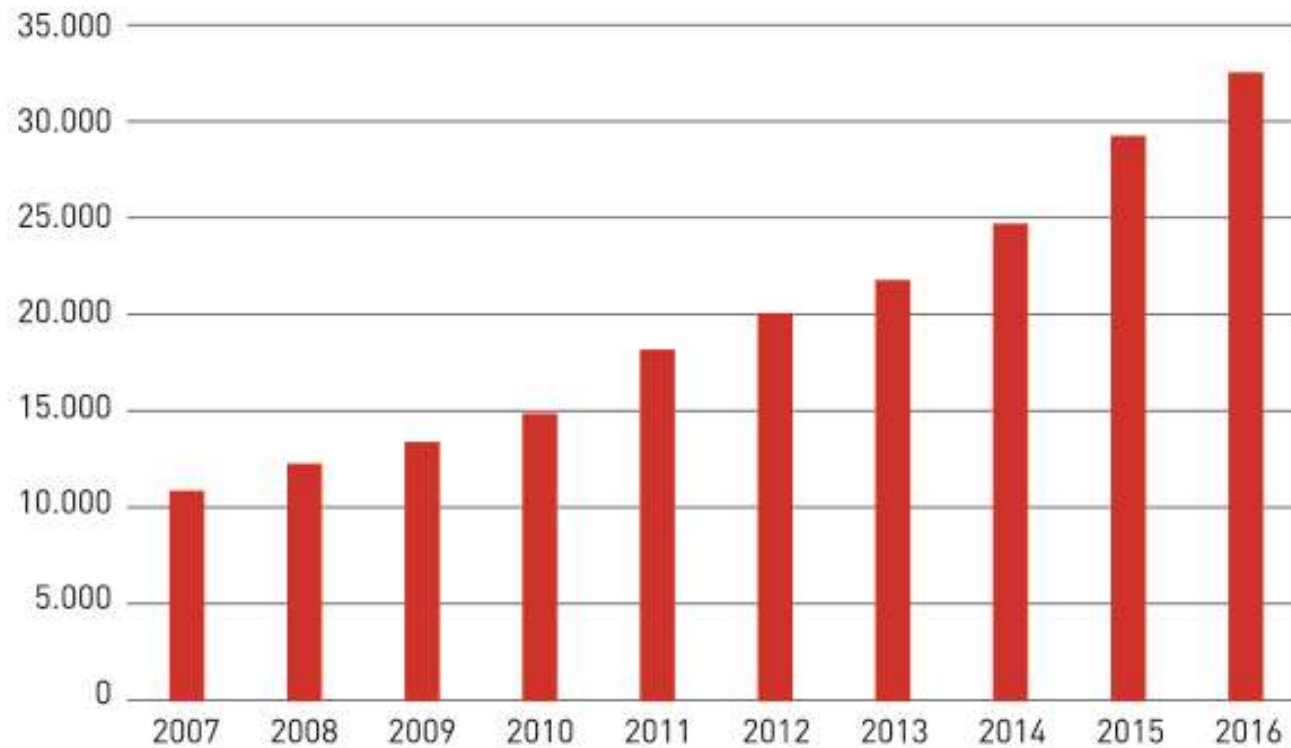
- Meer morfine dan nodig
- Morfine met het doel het overlijden te bespoedigen

Medische interventies laatste levensfase

1. Er zijn
2. Symptoombestrijding
3. Palliatieve sedatie
4. Acute palliatieve sedatie
5. Afzien van eten en drinken
- (6. Euthanasie)

Palliatieve sedatie

Palliatieve sedatie in thuisituatie bij 32.500 overlijdens

AANTAL PATIËNTEN WAARBIJ PALLIATIEVE SEDATIE VANUIT OPENBARE APOTHEEK IS VERZORGD.

Final common pathway

Hoe gaan we dood?

Kan je het overlijden zien aankomen?

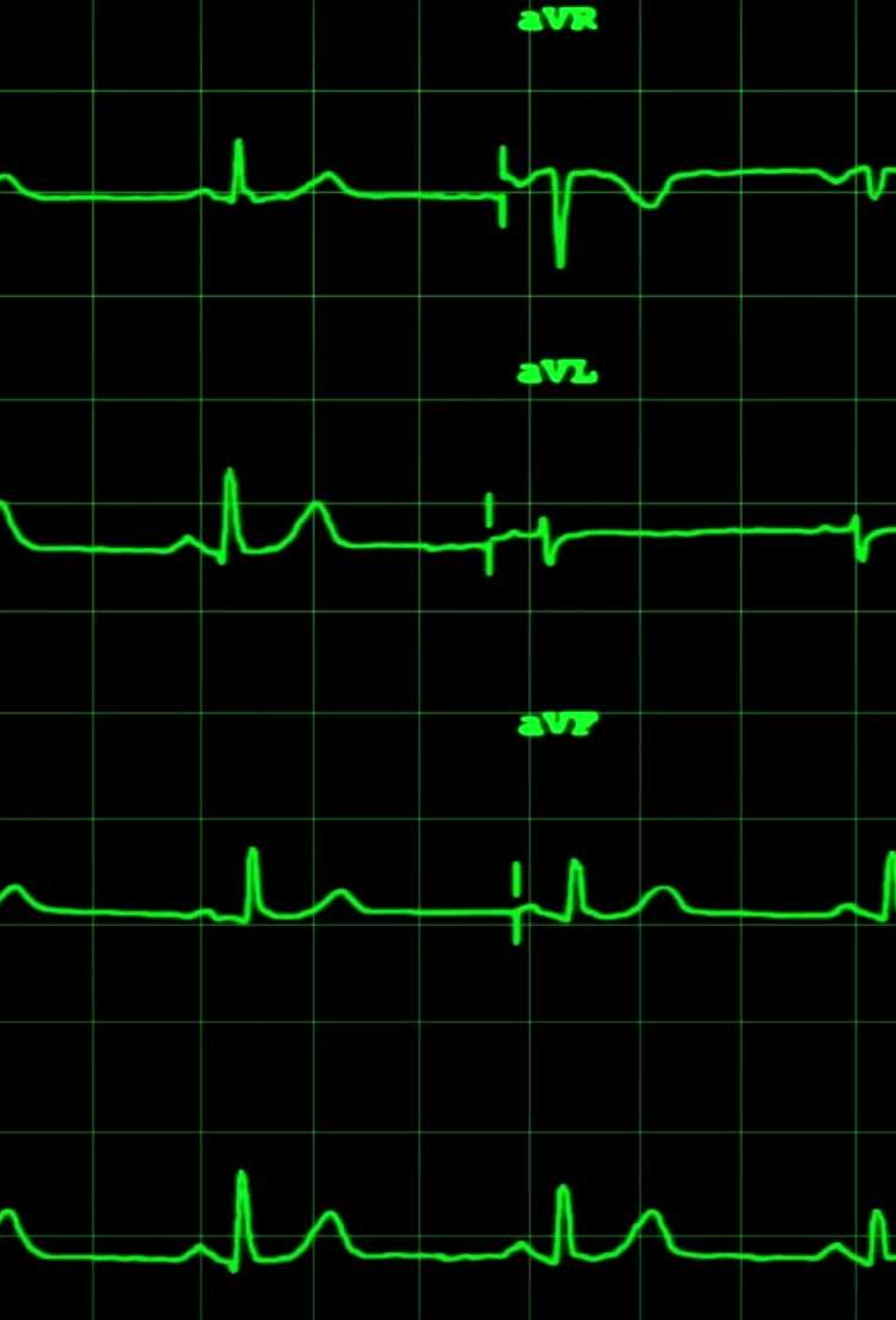
**‘A day in the life of Oscar the cat.’ (Dosa,
NEJM 2007)**

‘Oscar jumps onto her bed,
curls up beside Mrs K.

Her family is called.

Shortly thereafter Mrs K. dies’

Final common pathway

-
- Metabole ontregeling van het lichaam (vrijkomen van cytokines) leidt tot een cascade aan reacties:
    - 1. Anorexie/cachexiesyndroom
    - 2. Verminderde pompfunctie van het hart
    - 3. Verminderde functie van lever- en nieren
    - 4. Cerebraal zuurstoftekort en ischemie

Gedaalde cardiac output

- ▶ Daling cardiac output: slechte perifere circulatie
  - ▶ Huidafwijkingen (livido reticularis)
  - ▶ Ingevallen gelaat
  - ▶ Spitse neus
  - ▶ Droge slijmvliezen
  - ▶ Nierinsufficiëntie → uremie -> sufheid
  - ▶ Nierinsufficiëntie → slechtere klaring medicatie
  - ▶ Oligurie/anurie
- ▶ Lever insufficiëntie: sufheid
- ▶ Respiratoire insufficiëntie door longoedeem
  - ▶ Benauwdheid
  - ▶ Sufheid

Cerebrale hypoxie

Zuurstoftekort in de hersenen

Dit leidt tot:

- Sufheid
- Afname reflexen: hoestreflex/ slikreflex: reutelen
- Cheynes-Stokes Ademhaling

Symptomen in laatste levensfase

Laatste 3 dagen

(volgens verpleegkundigen; Lokker, 2012)

Vermoeidheid	83%
Geen eetlust	73%
Kortademigheid	44%
Incontinent	41%
Pijn	39%
Onrust	37%
Slikproblemen	37%
Depressie	23%
Misselijkheid	15%

Laatste 24 uur

(matig-ernstig, vlgs nabestaanden; Witkamp)

Droge mond	51%
Verminderd bewustzijn	48%
Vermoeidheid	46%
Kortademigheid	45%
Geen eetlust	42%
Onrust	38%
Slikproblemen	39%
Pijn	37%
Reutelen	36%

Signalen van een naderende dood

Dag(en) voor overlijden	-8	-7	-6	-5	-4	-3	-2	-1	0
Reutelen (% patiënten)	0,9	1,3	1,9	3,5	5,1	9,1	15,2	29,1	47,6
Apnoe	0,1	1,6	2,5	2,6	3,5	6,0	10,5	17,8	29,5
Anurie	2,3	2,2	3,2	3,6	4,5	7,3	14,2	31,1	47,3
Somnolentie	5,7	7,3	9,3	12,7	17,4	23,9	36,2	57,2	75,0

- Hufkens, K. (2003). Objectief waarneembare tekens van het naderend overlijden bij palliatieve patiënten. Afstudeerscriptie, faculteit Medisch-Sociale wetenschappen, Katholieke Universiteit Leuven

Waakmand

- ▶ Boeken
- ▶ Gedichtenbundels
- ▶ Kussens/dekens
- ▶ Zelfverzorging
- ▶ Snacks
- ▶ Kaarsen

Koppelbed

- Roparun
- Elfstedenzwentocht

Palliatieve zorg:

- Nog veel uitdagingen
- Maatschappelijke relevantie
- Ethiek
- Empathie/ compassie
- Positie zorgverlener
- Zorg voor de zorgverlener

Vragen?

